

Przystosować się, by przetrwać: Tatarzy Krymscy siedem lat po aneksji Krymu

Mariusz Marszewski, Tadeusz A. Olszański

Po aneksji Krymu przez Federację Rosyjską w 2014 r. Tatarzy Krymscy zostali zmuszeni do przyjęcia strategii nastawionej na przetrwanie, uniknięcie represji oraz ewentualność kolejnego wysiedlenia, którego się poważnie obawiali. Część elit krymskotatarskich opuściła półwysep, zaś Medżlis – ich główny organ przedstawicielski – musiał przenieść się do Kijowa. Rosji zależało przede wszystkim na utrzymaniu spokoju na anektowanym terytorium. Kreml przyznał Tatarom Krymskim ograniczone koncesje, których przed 2014 r. nie był skłonny udzielić rząd podporządkowanej Kijowowi Autonomicznej Republiki Krymu, a zarazem zastosował dotkliwe represje wobec krymskotatarskich aktywistów. Tatarzy są wspólnotą traktowaną przez administrację okupacyjną podejrzliwie i konsekwentnie zastraszoną za pomocą brutalnych, choć punktowych, działań organów siłowych. Celem Moskwy jest zduszenie wszelkich przejawów oporu tej społeczności i uczynienie z niej mniejszości posłusznej władzom rosyjskim.

Tatarzy na Krymie przed rokiem 2014

Tatarzy Krymscy, grupa o wyrazistej świadomości narodowej, posługująca się własnym językiem i wyznająca islam sunnicki, do 1944 r. żyli głównie w południowej części Krymu. Według spisu powszechnego z 1939 r. ich społeczność liczyła 218 tys. osób, czyli ok. 20% ludności półwyspu. W maju 1944 r. wszyscy Tatarzy Krymscy (ok. 200 tys.) zostali wysiedleni pod pretekstem kolaboracji z Niemcami, głównie do Uzbekistanu. Znaczna część z nich zmarła w ciągu pierwszego roku wygnania.

Fala ożywionej repatriacji nastąpiła na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX wieku. Spis powszechny z 2001 r. wykazał, że na Krymie zamieszkuje 245,3 tys. mieszkańców tej wspólnoty (oraz 5 tys. na pozostałym terytorium Ukrainy), co stanowi ok. 12% ludności całego półwyspu. Z kolei rosyjski spis powszechny przeprowadzony po aneksji tego terytorium w 2014 r. zarejestrował 232 tys. Tatarów Krymskich i 45 tys. Tatarów (to przypuszczalnie w mniejszości Tatarzy Krymscy, zatajający koniunkturalnie swoją narodowość, a w większości Tatarzy Nadwołżańscy osiedli na Krymie)¹. Niewykluczone, że pewna grupa Tatarów Krymskich zadeklarowała w spisie narodowość rosyjską. Liczebność tej społeczności po 2001 r. nieznacznie zatem wzrosła mimo ogólnej tendencji depopulacyjnej Ukrainy.

¹ В.Ю. Зорина, Р.А. Старченко, В.В. Степанова (red.), *Этническая и этнополитическая карта Крыма. Организация мониторинга и раннего предупреждения этнических и религиозных конфликтов*, Москва 2017.

Spis wykazał ponadto, że średni jej wiek wynosił 35,6 lat. Jest ona zatem relatywnie młoda – 23% to osoby w wieku przedprodukcyjnym, zaś 18% – poprodukcyjnym (dla porównania wśród krymskich Rosjan odsetek dzieci i młodzieży stanowi 18%, a emerytów – 26%).

Z kolei w przeprowadzonym przez rosyjskich socjologów w grudniu 2017 r. badaniu aż 34% Tatarów Krymskich zadeklarowało, że nie uważa się za obywateli Federacji Rosyjskiej (wśród mieszkańców Krymu deklarujących tożsamość ukraińską wskaźnik ten wyniósł 16%)². Z tego względu są oni przez rosyjskie władze – zarówno na szczeblu krymskim, jak i centralnym – traktowani bardzo nieufnie.

Medżlis Tatarów Krymskich

Powracający na półwysep na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych Tatarzy Krymscy ukonstytuowali się jako spontaniczna wspólnota z własnymi samorządami zwanymi medżlisami. Ważnymi postulatami ich organu zwierzchniego – głównego Medżlisu – były uznanie go przez Ukrainę za „reprezentację polityczną narodu krymskotatarskiego” oraz przyznanie Tatarom Krymskim autonomii narodowo-terytorialnej na całym obszarze Krymu. Faktycznie domagali się „symbolicznej rekompensaty” (za dekady spędzone na wymuszonej emigracji) w postaci specjalnych praw i przywilejów, pomimo że po powrocie stanowili oni niewielką część ludności Krymu. Postulaty te powodowały trudności m.in. w uregulowaniu sytuacji na Krymie przez Kijów, bo ten nigdy się na ich spełnienie, mimo obietnic, nie zgodził. Medżlis dążył do podporządkowania sobie różnych form aktywności społecznej Tatarów Krymskich, starając się prezentować jako ich nieformalna władza państwowa, a inne inicjatywy, prowadzone poza jego kontrolą, przedstawiał jako efekt rosyjskiej prowokacji.

Zawsze stał on ponadto na stanowisku zdecydowanie proukraińskim i zarazem antyrosyjskim. Dopóki rosyjski separatyzm na Krymie stanowił dla Kijowa wyzwanie,

„ Krymskotatarski Medżlis pod kierownictwem Dżemilewa i Czubarowa konsekwentnie prezentuje stanowisko prozachodnie, proukraińskie oraz antyrosyjskie.

Medżlis cieszył się ukraińskim poparciem, lecz gdy autonomia krymska została w 1996 r. konstytucyjnie uregulowana, Kijów stracił zainteresowanie Tatarami. Medżlis starał się wiązać z politykami prozachodnimi, jak prezydenci Wiktor Juszczenko czy Petro Poroszenko. Jego członkowie nie byli jednak w stanie przekonać ich do prowadzenia spójnej i aktywnej polityki wobec Tatarów Krymskich i Krymu jako całości. Nie zmienił tego fakt, że główni przywódcy Medżlisu – Mustafa Dżemilew (niekwestionowany lider wspólnoty) i Refat Czubarow – przez wiele kadencji zasiadali w Radzie Najwyższej Ukrainy.

Społeczność krymskotatarska wobec aneksji Krymu

Bezpośrednio po aneksji Moskwa kokietowała Tatarów Krymskich. Pod koniec lutego 2014 r. urząd pierwszego wicepremiera Krymu objął Tatar Nadwożański Rustam Temirgalijew, który miał zabiegać o wsparcie Tatarów Krymskich przeciw Kijowowi i osłabić ich opór względem aneksji. Następnie stanowisko to – do października 2016 r. – było zarezerwowane dla przedstawiciela mniejszości krymskotatarskiej. Piastowali je politycy skonfliktowani z Medżlisem – ostatni z nich, Rusłan Balbek, jest obecnie deputowanym do Dumy FR z Krymu i jednym z ważnych liderów nowej prorosyjskiej elity krymskotatarskiej. Gdy jednak gros Tatarów Krymskich zbojkotowało nielegalne referendum w sprawie przyłączenia Krymu do Federacji Rosyjskiej, ta odpowiedziała 19 kwietnia 2014 r. zakazem wjazdu Dżemilewa na półwysep.

Tatarzy Krymscy nie zdecydowali się na zbrojną irredentę (czego obawiała się Moskwa), lecz koncentrowali swe wysiłki na nagłaśnianiu przebiegu aneksji. Jedynie w maju 2014 r. doszło do zakazanych

² *Ibidem*, s. 24.

przez władze obchodów rocznicy ich deportacji. Społeczność postawiła na przetrwanie, pozostanie na miejscu. Jednymi z przyczyn takiej decyzji były obawy przed ponowną deportacją, niewykluczone, że skrycie pobudzane z Moskwy bądź Symferopola, oraz świadomość, że Kijów nie jest w stanie im pomóc.

Postawa ta wymagała podjęcia ograniczonej, piętnowanej przez Medżlis współpracy z władzami okupacyjnymi. Jesienią 2014 r. pod patronatem Rosji powstał Międzyregionalny Ruch Społeczny Tatarów Krymskich Kyrym.

Na jego czele stanął były członek Medżlisu Remzi Iliasow. Organizacja miała charakter kolaboracyjny, szybko okazało się też, że – podobnie jak Medżlis przed aneksją – zamierza odgrywać rolę wyłącznego przedstawiciela wspólnoty krymskotatarskiej i kontrolować wszystkie formy aktywności społecznej jej członków.

Ruch Kyrym, we współpracy z władzami, doprowadził do zerwania związków Duchowego Zarządu Muzułmanów Krymu z Medżlisem. Jego nazwę przemianowano na Duchowy Zarząd Muzułmanów Krymu i Sewastopola (DZMKiS), a następnie uczyniono zeń jeden z ważnych organów politycznej i religijnej kontroli nad Tatarami Krymskimi (stworzono także inne organizacje). W ten sposób na Krymie powstał z nadania Rosji kolejny organ mużułmańskiego życia religijnego w celu kontroli Tatarów Krymskich.

Tatarzy Krymscy w nowej rzeczywistości

Po aneksji na Krymie zaszły istotne zmiany demograficzne spowodowane napływem ludności rosyjskojęzycznej. Na półwysep przesiedliło się m.in. wielu obywateli Federacji Rosyjskiej (przede wszystkim wojskowych i urzędników z rodzinami), a także – „nowych obywateli”, którzy przenieśli się z okupowanego Zagłębia Donieckiego. W 2018 r. Dżemilew oceniał liczbę napływowej ludności na 850 tys. do miliona (stanowiłoby to niemal połowę mieszkańców Krymu z 2014 r.). Wydaje się ona jednak zawyżona, bliższa prawdy to ok. 150 tys.³

Tatarzy Krymscy, głównie przedstawiciele elit politycznych i kulturowych, opuścili półwysep, by osiedlić się na „kontynentalnej” Ukrainie. Liczba 3–4 tys. takich uchodźców w pierwszym roku po aneksji wydaje się prawdopodobna, ale podawane później wartości – 50 tys. (jedna piąta całej społeczności!) czy nawet 20–30 tys. – należy uznać za przesadne. Część tych uchodźców wróciła na Krym. W niektórych szacunkach sumuje się ludzi opuszczających Krym na stałe (domyślnie – z powodów politycznych) z jego mieszkańcami wyjeżdżającymi okresowo na Ukrainę w celach zarobkowych, reprezentującymi różne narodowości, z Rosjanami włącznie.

Poważniejsze były konsekwencje izolacji gospodarczej, w jaką popadł anektowany Krym. Znacząca część społeczności krymskotatarskiej utrzymywała się bezpośrednio lub pośrednio z obsługi turystów i letników, których liczba spadła (w 2019 dorównała poziomowi z 2009 r.). Nowe regulacje gospodarcze ograniczyły możliwości świadczenia prywatnych usług noclegowych i prowadzenia drobnego handlu, co uderzyło przede wszystkim w Tatarów Krymskich. Duże zagrożenie dla gospodarek części z nich stanowi także pogłębiająca się susza, szkodząca ogrodnictwu i sadownictwu. Jest ona skutkiem nie tyle wstrzymania dopływu dnieprzańskiej wody Kanałem Północnokrymskim

³ N. Useinow, *Ruch narodowy i sytuacja polityczna Tatarów Krymskich po aneksji w 2014 roku*, „Przegląd Tatarski” 2020, nr 3, s. 5–7; A. Charron, *Russia's Re-Colonization of Crimea*, „Current History”, Vol. 119, Issue 819, październik 2020, s. 279.

(większość Tatarów Krymskich mieszka poza terenami przezeń nawadnianymi), ile pogarszania się ogólnej sytuacji hydrologicznej⁴.

Kijów wobec kwestii krymskotatarskiej

Utrata kontroli Ukrainy nad Krymem zmieniła realny status Medżlisu. Jego kijowskie kierownictwo w ciągu kilku miesięcy stało się „rządem emigracyjnym” bez zaplecza społecznego i istotnego wpływu na rzeczywistość. Tym łatwiej było Kijowowi wykorzystywać go politycznie, czego wcześniej, dopóki był on siłą polityczną, ukraińskie władze unikały. Już w marcu 2014 r. Medżlis został uznany za „zwierzchni organ wykonawczy narodu krymskotatarskiego”, a w 2016 r. w budżecie Ukrainy po raz pierwszy przewidziano jego finansowanie. Dżemilew w 2014 r. został pełnomocnikiem prezydenta Ukrainy ds. narodu krymskotatarskiego (stracił to stanowisko po wyborczej porażce Poroszenki w 2019 r., następcy nie powołano). Później prezydent Wołodymyr Zełenski nawiązał z Medżlisem ograniczoną współpracę.

Deklarowane przez Poroszenkę i jego współpracowników poparcie dla Tatarów Krymskich było adresowane głównie do międzynarodowej opinii publicznej i ukraińskich środowisk patriotycznych,

” Po aneksji Krymu Tatarzy stali się zbyt nieliczni, aby budować podmiotowość polityczną w skali „kontynentalnej” Ukrainy, jednak uchodźcom z Krymu i Donbasu udało się stworzyć nowe gminy muzułmańskie i meczety w regionach.

nie zaś do ich niewielkiej grupy mieszkającej na „kontynentalnej” Ukrainie. Jest ona bowiem zbyt nieliczna, biedna i rozproszona, by budować podmiotowość polityczną oraz tworzyć znaczące w skali kraju, a nie poszczególnych miejscowości, struktury życia narodowego.

W wielu regionach, dzięki przybyciu wspólnot uchodźców wyznających islam z Krymu (i z Donbasu), powstały jednak meczety oraz zawiązały się nowe gminy muzułmańskie, jak np. we Lwowie, Dnieprze i Zaporozżu. W 2017 r. w Kijowie w celu zapobieżenia asymilacji z innymi społecznościami muzułmańskimi oraz zachowania związków między religią a celami narodowymi i politycznymi uchodźcy krymskotatarscy zarejestrowali własną organizację religijną – Duchowy Zarząd Muzułmanów Autonomicznej Republiki Krymu (DZMARK)⁵. Jej utworzenie podważyło legitymizację jej rosyjskich odpowiedników na okupowanym Krymie.

W uchwalonych za rządów Poroszenki ustawach językowej i oświatowej podkreślano szczególnie, uprzywilejowany charakter „języków rdzennych Ukrainy”: ukraińskiego, krymskotatarskiego, karaimskiego i krymczackiego. Przed utratą Krymu oficjalne dopuszczenie krymskotatarskiego jako jednego z języków mniejszości do przestrzeni publicznej i edukacji miało sens (i było ustawowo przewidziane), natomiast po jego aneksji, w sytuacji gdy na Ukrainie „kontynentalnej” mieszka 5–7 tys. Tatarów Krymskich, taki przepis nie ma znaczenia praktycznego, podobnie jak wymienienie na równi z krymskotatarskim języków karaimskiego i krymczackiego (w spisie powszechnym z 1989 r. w Ukraińskiej SRS uznało je za język ojczysty odpowiednio 96 i 125 osób).

W najbardziej spektakularny sposób kwestia krymskotatarska zaistniała w polityce ukraińskiej w trakcie tzw. obywatelskiej blokady Krymu w 2015 r. Kulisy tej akcji do dziś są niejasne. Zainicjował ją kontrowersyjny krymskotatarski przedsiębiorca Lenur Islamow. Posiadał on wcześniej rosyjskie obywatelstwo i kierował swoim biznesem z Moskwy. Epizodycznie współpracował z rosyjskimi władzami okupowanego Krymu, m.in. krótko pełnił funkcję jego wicepremiera wiosną 2014 r. Następnie przeniósł się

⁴ O sytuacji na Krymie po aneksji zob. szerzej W. Górecki, *Półwysep, czyli wyspa. Krym w trzecim roku po aneksji*, OSW, Warszawa 2016, osw.waw.pl.

⁵ Е. Ремовская, *Преследования мусульман в Крыму: «Притеснения начались с приходом российского режима»*, Крым. Реалии, 23.12.2020, ru.krymr.com.

do Kijowa. We wrześniu 2015 r. zorganizowana przez bojówkę (batalion im. Nomana Czelebidżihana) radykalnie wystąpiła na ukraińsko-krymskim pograniczu przeciwko zaopatrywaniu okupowanego Krymu z terytorium Ukrainy. Prawdopodobnie początkowo w jej skład wchodził krymskotatarski batalion weteranów ochotniczych walczących po stronie Ukrainy w Donbasie. Bojówka działała w sposób pozaprawny – m.in. dokonywała rewizji transportu prywatnego. Kulminacją jej aktywności było wysadzenie wszystkich linii przesyłających energię elektryczną na półwysep⁶. W styczniu 2016 r. „obywatelska blokada” Krymu została zakończona, a pełną kontrolę nad nieformalną, ale faktyczną granicą z Krymem przejęły Wojska Pograniczne Ukrainy, usuwając z niej bojowników Islamowa.

Rosja wobec Tatarów Krymskich: zachęty...

Wszystko wskazuje na to, że Rosja nie chce prowokować masowego sprzeciwu Tatarów Krymskich wobec nowych władz i zależy jej na tym, by na Krymie nie powstał ośrodek antyrosyjskiego islamu. W tym celu Moskwa zdecydowała się spełnić wybrane oczekiwania części Tatarów. Krymskotatarski zyskał status jednego z trzech języków urzędowych. Nie miało to dużego znaczenia praktycznego, ale istotne – symboliczne. W 2015 r. rozpoczęto blokową budowę meczetu piątkowego w Symferopolu (jej ukończenie zaplanowano na 2022 r.). Wzniesiono 47 nowych meczetów, a kolejnych 20 właśnie powstaje⁷. Na potrzeby Tatarów Krymskich wydzielono kilka tysięcy działek budowlanych. Częściowo pozwoliło to na załagodzenie istotnego konfliktu o ziemię (wcześniej nie zwracano im przejętych w trakcie deportacji w 1944 r. majątków, m.in. domów i ziemi) na półwyspie, gdyż jednocześnie usunięto ich z części działek samowolnie zagarniętych w poprzednich dziesięcioleciach, choć przydzielane im zamiennie działki nierzadko położone były na niskiej jakości ziemiach i z dala od infrastruktury.

W 2016 r. w odpowiedzi na zadekretowane w Kijowie przywrócenie historycznych, głównie krymskotatarskich nazw miejscowości krymskich Symferopol restytuował 1400 takich nazw (są stosowane obok rosyjskich).

Zachowano szkolnictwo krymskotatarskie – w roku szkolnym 2017/18 edukację w tym języku pobierało 5,3 tys. uczniów w odrębnych szkołach i klasach, a naukę

języka – dalsze 19 tys. Stanowi to jedną trzecią wszystkich niepełnoletnich Tatarów Krymskich i jest to więcej niż przed aneksją – w roku szkolnym 2013/14 po krymskotatarsku uczyło się (a nie tylko pobierało naukę tego języka) 4,7 tys. uczniów. Zarazem jednak do szkół i klas krymskotatarskich wprowadza się przedmioty wykładane po rosyjsku i wywiera się presję na przenoszenie starszych uczniów do klas rosyjskojęzycznych.

» **Władze rosyjskie w ramach pozyskiwania mieszkańców Krymu starają się spełniać wybrane oczekiwania części Tatarów dotyczące kwestii językowych, religijnych, mieszkaniowych i własnościowych.**

...i represje

Władze rosyjskie nie podjęły na Krymie masowej akcji represyjnej, lecz osiągnęły swój cel polegający na zastraszeniu całej społeczności. Skutecznie wykorzystano szok, jaki przeżyli Tatarzy Krymscy po aneksji, oraz ich pamięć historyczną martyrologicznie pielęgnującą stalinowską deportację w 1944 r. Represje miały duże znaczenie psychologiczne. Zgodnie z regułą funkcjonującą w całej Rosji, jaką jest podporządkowanie aktywności obywateli państwu, zostały one skierowane przeciwko różnorodnym formom niezależnego życia społecznego Tatarów Krymskich. Wymierzono je więc nie tylko w ich liderów, lecz także w głosicieli nurtów islamu odbieranych przez władze rosyjskie jako radykalne, a jednocześnie uważanych za negatywnie do nich nastawione. Do stosowanych metod

⁶ Szerzej zob. R. Sadowski, J. Strzelecki, *Krym bez prądu*, OSW, 25.11.2015, osw.waw.pl.

⁷ *Около 50 мечетей открыто в Крыму после воссоединения с Россией*, Islam.Ru, 17.12.2020, islam.ru.

należały zarówno porwania niewygodnych osób, których zmaltrretowane zwłoki znajdowano wiele dni później (bądź nie znajdowano ich w ogóle), jak i rewizje, kończące się zatrzymaniami i aresztowaniami. Celem nadrzędnym tych działań było nie tyle zastraszenie bezpośrednio szykanowanych, ile całej krymskotatarskiej wspólnoty. Jednocześnie władze lokalne prowadzą politykę dotkliwych i skutecznych biurokratycznych szykan i utrudnień wobec aktywnych społecznie jej członków.

Do pacyfikacji niezależnych form życia społecznego Tatarów Krymskich oddelegowano generała FSB Wiktora Pałagina (wraz ze współpracownikami) – doświadczonego w zwalczaniu na Powołżu narodowych ruchów tatarskich i baszkirskich oraz komórek partyjnych Hizb ut-Tahrir – globalnej organizacji islamistycznej, bez przeszkód działającej na Ukrainie i w większości państw Zachodu. Od kwietnia 2014 do listopada 2018 r. Pałagin kierował FSB Krymu i Sewastopola. W tym czasie udało mu się stworzyć obowiązujący kanon wzorców państwowej walki z niezależnym krymskotatarskim życiem politycznym i religijnym na półwyspie. Zgodnie z nim środowiska narodowe tej wspólnoty zaczęto uznawać za „ekstremistów”, a religijne – za „terrorystów islamskich”.

Wśród organizacji świeckich głównym celem ataku władz okupacyjnych stał się Medżlis. Od aneksji, podobnie jak inne niepodporządkowane Rosji środowiska krymskotatarskie, został poddany inwigilacji, a jego członkowie przesłuchaniom i rewizjom. Były też przypadki uprowadzeń i udokumentowanych – faktycznie nielegalnych, bo pozasądowych – egzekucji dokonywanych najprawdopodobniej na polecenie lub za przyzwoleniem organów władz rosyjskich (niektóre z nich, jak porwanie i zamordowanie Reszata Ametowa wiosną 2014 r.⁸, są dobrze udokumentowane). W kwietniu 2016 r. rezydujący w Kijowie Medżlis Tatarów Krymskich został uznany w Rosji za organizację ekstremistyczną, a jego działalność za nielegalną. Zakaz ten objął też lokalne medżlisy; część z nich przeszła pod patronat Ruchu Kyrym. W lutym 2016 r. Dżemilew oficjalnie podkreślił, że na Krymie zaginęły (porwano je) 22 osoby, z których większość stanowili Tatarzy Krymscy⁹.

” Tatarzy Krymscy są traktowani podejrzliwie przez Moskwę. Celem rosyjskiej polityki na Krymie jest udaremnienie wszelkich przejawów oporu tej społeczności i uczynienie z niej posłusznej mniejszości.

Tego typu działania były częścią strategii zastraszania ludności krymskotatarskiej i kontynuowano je w kolejnych latach. Uwięziono m.in. znanych z konsekwentnie proukraińskiego i patriotycznego stanowiska działaczy Medżlisu Achtema Czyjgoza i Ilmiego Umerowa (udało się ich uwolnić w 2017 r. m.in. dzięki pośrednictwu prezydenta Turcji). W tym samym roku doszło do aresztowania, a następnie skazania na kilkuletnie pozbawienie wolności grupy Tatarów Krymskich należących do globalnego, apolitycznego ruchu muzułmańskiego Tablighi Dżamaat¹⁰. Działa on swobodnie na Ukrainie, a w Rosji jest „organizacją ekstremistyczną”.

W ramach represji na tle religijnym z Krymu usunięto przeciwstawiających się nowemu porządkowi politycznemu działaczy, a wspólnoty nieakceptujące osób mianowanych przez DZMKiS i próbujące wybierać własnych liderów religijnych są administracyjnie szykanowane przez władze.

Z kaznodziejstwa muzułmańskiego wyeliminowana została tendencja antyrosyjska, ale nie – islamistyczna. Czym innym jest bowiem oficjalnie głoszony i wdrażany radykalny islam z elementami fundamentalizmu religijnego, który jednakże akceptuje podporządkowanie ludów muzułmańskich Moskwie (czego przykładem jest rosyjska polityka na Kaukazie Północnym, a szczególnie w Czeczenii),

Z kaznodziejstwa muzułmańskiego wyeliminowana została tendencja antyrosyjska, ale nie – islamistyczna. Czym innym jest bowiem oficjalnie głoszony i wdrażany radykalny islam z elementami fundamentalizmu religijnego, który jednakże akceptuje podporządkowanie ludów muzułmańskich Moskwie (czego przykładem jest rosyjska polityka na Kaukazie Północnym, a szczególnie w Czeczenii),

⁸ Слідчі показали, хто з бойовиків викрав і катував кримського татарина Амєтова, Українська правда, 10.09.2019, pravda.com.ua.

⁹ Уповноважений Президента України у справах кримськотатарського народу, Facebook, 6.04.2016.

¹⁰ F. Corley, *Crimea: Four years' jail for mosque meetings*, Forum 18, 24.01.2019, forum18.org.

czym innym zaś – mniej radykalny, za to wyraźnie antyrosyjski islam ruchu Hizb ut-Tahrir. Pierwszy z nich Moskwa akceptuje, drugi – zdecydowanie zwalcza.

W Rosji przynależność do tej partii jako do „organizacji terrorystycznej” (pomimo jej pacyfistycznego charakteru) jest penalizowana od 2003 r. na podstawie decyzji Sądu Najwyższego¹¹. Od 2015 r. mają miejsce zorganizowane akcje represyjne wymierzone w jej filię działającą na Krymie. Według Stowarzyszenia Memoriał na początku 2021 r. w więzieniach Federacji Rosyjskiej znajdowało się 76 muzułmanów z Krymu i Sewastopola posiadających ukraińskie obywatelstwo, oskarżonych o przynależność do Hizb ut-Tahrir i działalność na rzecz tego ruchu¹². Prześladowani przedsiębiorcy, aktywiści polityczni i działacze społeczni to w większości Tatarzy Krymscy, którzy w procesach otrzymują wysokie, kilkunastoletnie wyroki pozbawienia wolności¹³. Z tych powodów spora część aktywu partyjnego zbiegła więc na „kontynentalną” Ukrainę (lub do Turcji).

Rosyjskie środowiska obrońców praw człowieka są zdania, że represje wobec Tatarów Krymskich będą się rozszerzać¹⁴. Jedną z ich form są brutalnie przeprowadzane rewizje, często połączone z zatrzymaniami, które organizuje się w całych miejscowościach lub dzielnicach. Noszą one znamiona pacyfikacji, odbywają się głównie na terenach licznie zamieszkiwanych przez członków i zwolenników Hizb ut-Tahrir. Ich celem jest zastraszanie całej społeczności krymskotatarskiej¹⁵. Są prowadzone w sposób systematyczny, a ich ostatnia największa fala miała miejsce latem ubiegłego roku. Także w 2020 r. kontynuowano, trwające od 2016 r., aresztowania i procesy powracających z „kontynentalnej” Ukrainy do małej ojczyzny Tatarów Krymskich – zarzuca się im udział w zainicjowanej przez Islamowa „obywatelskiej blokadzie” Krymu.

Przyjętą przez Tatarów Krymskich strategię przetrwania jako naród, polegającą na przystosowaniu się do nowych okoliczności politycznych, wypada uznać za optymalną. Państwo rosyjskie, od siedmiu lat stosujące kombinację represji oraz ograniczonych przywilejów, a zarazem prowadzące ofensywną propagandę podkreślającą rosyjskość Krymu, stara się dokonać politycznej asymilacji tej społeczności. Cel, który przyświeca przy tym Kremlowi, jest taki, aby następne pokolenia Tatarów Krymskich identyfikowały się już z „normalnym”, posłusznym, rosyjskojęzycznym, muzułmańskim narodem Federacji Rosyjskiej.

¹¹ Решение Верховного Суда РФ от 14 февраля 2003 г. N ГКПИ 03-116, за: Национальный антитеррористический комитет, nac.gov.ru.

¹² Список преследуемых в связи с причастностью к «Хизб ут-Тахрир» (обновляется), Правозащитный Центр «Мемориал», memohrc.org/ru.

¹³ Np. Serwer Mustafajew, krymskotatarski obrońca praw człowieka, działacz organizacji „Solidarność Krymska”, skazany w 2020 r. za Hizb ut-Tahrir na 14 lat pozbawienia wolności, już po wyroku został odznaczony przez prezydenta Zełenskiego: Указ Президента України №335/2020 Про відзначення державними нагородами України з нагоди Дня Незалежності України, Президент України, 21.08.2020, president.gov.ua.

¹⁴ «Табліги Джемаат» и «Хизб ут-Тахрир»: на таких делах сотрудники спецслужб РФ быстро делают карьеру – правозащитник Виталий Пономарёв, КрымSOS, 2.11.2017, krymsos.com/ru.

¹⁵ Przynajmniej w jednym przypadku takie działania doprowadziły do śmierci osoby zatrzymywanej. Zob. H. Coynash, *Russian FSB remove incriminating videos of the arrest and death of Crimean Tatar veteran Vedzhi Kashka*, Kharkiv Human Rights Protection Group, 11.06.2018, khp.org/en.